

52545

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus VIII.

Fasciculus 4.

PÓLAY ELEMÉR

A római birodalmi jog és a peregrin jog
kölsönhatásának jelei
az erdélyi viaszostáblák okiratanyagában

SZEGED

1961

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, LÁSZLÓ BUZA, RÓBERT HORVÁTH,
ISTVÁN KOVÁCS, JÁNOS MARTONYI

Edit

Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, BUZA LÁSZLÓ, HORVÁTH RÓBERT,
KOVÁCS ISTVÁN, MARTONYI JÁNOS

Kiadja

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 50.)

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

Felelős kiadó: Kovács István

Megjelent 500 példányban

Szegedi Nyomda V. 61-2998

I.

1. A nemrég elhunyt nagy lengyel romanista, R. Taubenschlag életművének egyik eredménye az volt, hogy élesen rávilágított egyrészt a római birodalmi jog recipiálódási folyamatára Egyiptomban,¹ másrészt megmutatta azt, (elsősorban szintén Egyiptom vonatkozásában), hogy hogyan hatoltak be a provinciái peregrin jogok a római magánjogba.² E folyamatnak feltárása azért értékes, mert ebből nyilvánvaló, hogy a római jog és a rómaiak gyarmatosító politikájának bizonyos megfontolásai alapján érvényükben meghagyott peregrin jogok nem maradhattak meg egymás mellett áthatás nélkül. Értékes azonban a fenti munka azért is, mert világosan tükrözi azt az összeolvadási folyamatot, amely a Római Birodalomban élő birodalmi és peregrin jogban végbement, melynek eredményeként az i. u. IV. századtól kezdve kialakult egy több-kevesebb egységet felmutató, partikularizmusokkal színezett római jog.

Ennek az összeolvadási folyamatnak szükségképpen be kellett következni. A hódítás útján elindult Róma kezdetben a gazdasági fejlettség különböző fokán álló, különböző termelési viszonyokkal rendelkező országok konglomerátuma volt. A köztársaság bukásától kezdve azonban egy nagymérvű nivellálódási folyamat megy végbe a különböző tartományok termelési viszonyainak egymáshoz való relációjában. Ennek eredményeként a principatus három évszázadának letelte után lehetségessé válik az, hogy a nagyjából hasonló termelési viszonyokat feltüntető Római Birodalomban a jog is nagyban és egészben azonos vonásokat mutat, annál is inkább, mert i. u. 212-től, a constitutio Antoniniana életbelépésétől kezdve már a birodalom alattvalóinak status civitatisában mutakozó különbségek sem jelentik ennek az egységteljesítő folyamatnak akadályát.

2. Nem vitás, hogy Itália és az i. u. II. század első évtizedében leigázott Dácia termelési viszonyai között is igen jelentős különbségek mutatkoztak. Itália e korban az árutermelő rabszolgatartó társadalom fejlődésének csúcspontján már túljutott,³ s az ellenkező látszat (Traianus hódításai) ellenére is

¹ R. Taubenschlag: *Geschichte der Rezeption des römischen Privatrechts in Aegypten*, St. in onore di P. Bonfante. Róma, 1930. I. k. 367—440. l. és ugyanez R. Taubenschlag: *Opera minora*. Varsó, 1959. I. k. 181. és k. l.

² R. Taubenschlag: *Der Einfluss der Provinzialrechte auf das römische Privatrecht*, Atti del Congresso Internazionale di Diritto Romano. Róma, 1933. I. k. 281—315. l. és R. Taubenschlag: *Opera minora*. I. k. 421. és k. l.

³ J. Kuczynski: *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte*, Berlin, 1949. I. k. 95. és k. l.

már megindult a rabszolgatartó rendszer bomlása. Ezzel szemben Dácia még nem érte el a rabszolgatartás ún. klasszikus fokát (ez Rómában a pun háborúk alatt és után következett be), amikor a római hódító ennek az országnak szabadságszerető népét legázolta.⁴ Traianus azután a birodalom minden részéből nagyszámú idegen telepet küldött Dáciába.⁵ Ezek a telepések általában oly területekről kerültek oda (mint ezt a dáciai személynevek igazolják⁶), amely területek egykor a makedon-görög birodalom részei vagy azokkal szomszédos területek lévén, részben a hellén kultúra hatása alatt állottak. Termelési viszonyaik a hellén és hellenizált területek fejlett termelési viszonyaihoz állottak közelebb, emellett már régebben a rabszolgatartás klasszikus fokán túljutott Róma uralmának voltak alávetve (Trákia, Illyria, stb.). Így fejlettebb termelési viszonyok között élnek, mint a dákok a leigázás előtt. E tény lehetővé tette azt, hogy a dáciai peregrin jog, kölcsönhatásba jusson a római birodalmi joggal.

3. Dácia feliratos emlékei a Rosia de Munte-ban (Verespatak) talált viaszostáblák anyagán kívül igen szűkszavúak. Mégis a viaszostáblák anyaga maga is nagyjából elegendő ahhoz, hogy valami feleletet kapjunk arra nézve, hogy i. u. II. század negyedik és hetedik évtizede közötti időben hatott-e a birodalmi jog a Dáciában élő peregrinus dákok, illetve betelepített illyrek, trákok, görögök jogára, valamint a Dáciába települt rómaiak, vagy az ottani lakosságból római polgárrá lett személyek közti életviszonyokat rendező birodalmi jog vett-e fel a helyi hellenizált peregrinus jogokból bizonyos jellegzetességeket.

4. Sajnos, vizsgálódásainkat nem tudjuk az okiratos anyag szűkkörű volta miatt olyan keretek között megejteni, mint azt Taubenschlag Egyiptom és általában a keleti provinciák jogait illetően megtehetette. Okirataink ugyanis eltekintve bizonyos személyi jogi vonatkozásoktól, csak a tulajdon- és a szerződési jog tekintetében adnak bővebb felvilágosítást, valamint az okiratok kiállításának sajátos módja tekintetében. Semmiféle útbaigazítást nem kapunk azonban a családi- és öröklési jog viszonylatában, holott Egyiptom és a keleti tartományok főleg papyrusokon megmaradt okiratos emlékei talán éppen a családi- és öröklési jog által szabályozott életviszonyokat tárják elénk a legnagyobb számban. Viszont kétségtelen az is, hogy ez utóbbi jogterületeken a többféle jogrendszer egymásra való hatása főleg a továbbiakban nem volt olyan intenzív, mint a tulajdon- és szerződési jog területén. Látszik ez abból a tényből, hogy a birodalomban a IV. századtól kezdve végbemenő jogrendszerbeli nivellálódási folyamatban a helyi családi és öröklési jogok azok, amelyek elsősorban a partikularizmust jelentik a nagyjából egységesedő római jogban.

5. A továbbiakban ehhez képest a birodalmi jognak a helyi dáciai peregrinus jogra való hatásával foglalkozunk, azután pedig a helyi jog hatását a birodalmi jogra kíséreljük meg feltárni. Ezeknek keretében a viaszostáblák tartalmának megfelelően elsősorban a személyi, a tulajdoni, majd a szerződési viszonyok területén kívánjuk e folyamatokat vizsgálni. Végül az okiratok for-

⁴ Eutropius 8. 6. 2.

⁵ »Traianus victa Dacia ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendos« (Eutropius 8. 6. 2.).

⁶ Kerényi A.: A dáciai személynevek. Budapest, 1941. 270. és k. 1.

malitásai és az ezekkel kapcsolatos kérdésekben próbáljuk meg feltárni a birodalmi és peregrin jog egymásra való hatását.

Természetesen midőn a birodalmi jognak és a helyi peregrinus jognak kölcsönhatásáról szólnunk, ezt nem tehetjük meg anélkül, hogy bizonyos részletekérdéseket ne tisztázzunk.

Birodalmi jog alatt kell értenünk a Római Birodalom kialakulásától kezdve az *ius civile*ből és *ius gentium*ből adódó római jogot, amely a római fórumok előtt Itáliában és a provinciákban egyaránt a római polgárok egymás közötti viszonyában és a római polgároknak peregrinusokkal szemben keletkezett jogvitáiban alkalmazást kellett hogy nyerjen. Persze a provinciális római bíróságok nemcsak ezt a jogot alkalmazták, hanem azt is, amit Róma jogalkotó szervei az egyes provinciák lakosságára nézve alkalmazandóknak írtak elő (pl. egy tartományi rendtartás, mint a *lex Rupilia*). Ez alkalmazást kellett nyerni a provinciában lakó római polgárokra, ill. az ottani polgárok és peregrinusok jogvitáiban, sőt a peregrinusok egymásközi jogvitáiban, ha azokat a provinciái római bíróság maga elé vonta. Ez a jog volt a *provincialis jog*. Persze a provinciái római bíróság előtt nem mindig a birodalmi és provinciális jog került alkalmazásra a fenti esetekben, hanem előfordult, hogy a provincia római bírósága figyelemmel volt a provincia peregrinus jogára, vagy joggyakorlatára és abból vett át bizonyos elemeket. Így pl. a *stipulatio* (birodalmi jog!) érvényességéhez megkívánta az okiratbafoglalást, amely a hellén-peregrin jog sajátja volt. Ilyen módon a provinciái római bíróságok kialakítottak olyan gyakorlatot, amely ugyan alapjában a birodalmi, ill. a provinciális jogot alkalmazta, de ezt nem minden téren nélkül, mert e gyakorlat helyi peregrin jogi elemekkel színeződött. Ez volt a tartományi római bíróságok gyakorlata, a *provincialis praxis*.

A tartományok római bíróságain kívül azonban ott működtek a tartományokban a rómaiak által elismert peregrin bírói fórumok (községi bíróságok, kisebb városok bíróságai), amelyek előtt természetesen a helyi peregrinus jogot alkalmazták, amely a római hódítás előtti időből maradt fenn, a római hódító akaratából. Ez volt a *peregrin jog*. Persze e peregrin bírói fórumok joggyakorlata sem maradhatott érintetlenül a provincia római bírói fórumainak joggyakorlatától, s ezért a peregrin bíróságok is nyilván gyakran alkalmaztak olyan, akár a birodalmi jogból, akár a provinciális jogból származó megoldásokat, amelyeket alkalmasnak láttak a *praxis*ba való felvételre. Ilyen módon kialakult egy *peregrin praxis* is. Így pl. a peregrin gyakorlat is átvett a római *aediles curules edictum*ában foglalt szabályokat (birodalmi jog!), holott azok az adott provinciában nem érvényesülhettek a birodalmi jog szerint. Hasonlóképpen a peregrinusok egymásközi viszonylatában is érvényesült a római birodalmi jogból eredő pecsételés az okiratoknál és a pecsétek hetes számát a provinciái gyakorlat a hellenisztikus jogterületeken is néhol alkalmazta, jóllehet a hellenisztikus jogterület nagy részén idegenkedtek a pecsételéstől, s inkább pecsét nélküli aláírásokkal tették az okiratokat hitelesekké.

Amikor tehát a birodalmi és a peregrin jog kölcsönhatásáról beszélünk, ezt csak általában, nagy vonalakban kell értenünk.

A valóság az, hogy néha a birodalmi jog (vagy az ehhez kapcsolódó provinciális jog) hatott a peregrinus *praxis*ra, vagy a peregrinus jog hatott a római tartományi bíróságok provinciális *praxis*ára. Persze beszélhetünk azért a birodalmi és peregrin jog egymásra való hatásáról is egy idő múlva, midőn

pl. egy peregrinus jogintézményt, mint a rhodosiaknak a tengeren szállított árukra vonatkozó felosztó-kirovó rendszert érvényesítő biztosítási jogszabályát a birodalmi jog recipiálta (*lex Rhodia de iactu mercium*), vagy a hellén-peregrinus jog rendkívül letétét a birodalmi jog magába felszívta (*depositum irregulare*), avagy éppen fordítva, midőn a birodalmi jog *manumissio vindictaját* a görög-egyiptomi jog sajátjává tette. Ilyen tiszta kölcsönhatás azonban inkább akkor észlelhető, midőn nagy és hosszú századok által produkált forrásanyag, mint a görög-egyiptomi jogot tükröző papyrusanyag áll rendelkezésünkre.

Kérdés, hogy mikor beszélhetünk a birodalmi, vagy peregrin jogba és mikor a birodalmi, vagy peregrin praxisba való recepciójáról egy római vagy peregrin jogszabálynak, jogintézménynek. Erre egyértelmű, tömör választ adni nem lehet, inkább csak bizonyos eligazítást adhatunk.

Így ha egy birodalmi jogszabály, vagy jogintézmény a peregrin fórumok előtt csak kuriózumként, részlegesen, vagy eltorzult formában jelentkezik, s később nem lesz általánossá a kérdéses jogban, pl. a hellénisztikus jogban, úgy a peregrin praxisba való felszívódásról van szó. Ha azonban ilyen jogszabály, jogintézmény rendszeresen, lehetőleg a maga teljességében, változatlan formában jelentkezik a peregrinus gyakorlatban és az egy idő múlva állandóan és rendszeresen alkalmazza, úgy itt a szabály, intézmény peregrinus jogba való recepciójáról szólhatunk, hiszen e szabály, intézmény ott szokásjogi felvételt nyert. Ugyanez áll fordítva is. Az mindenesetre kétségtelen, hogy egy szabálynak, intézménynek a peregrin jogba való recepciója a birodalmi jogból, vagy fordítva, rendszerint a provinciái, vagy peregrin praxison keresztül ment. Persze éles határok megvonására irányuló kísérlet veszedelmes volna.

II.

1. A római birodalmi jognak a helyi jogra, ill. joggyakorlatra való hatását azon viaszostáblákba foglalt okiratokban kell megvizsgálnunk, amelyek peregrinus felek között létrejött szerződéses jogviszonyokat tárgyznak. Az ezekből eredő jogvitákat ui. rendszerint a helyi peregrin bírói fórum a helyi jog szerint döntötte el.

Persze felmerül a kérdés, hogy római polgár és peregrinus között létrejött szerződéseket vizsgálat tárgyává tegyük-e? E viszonylatban ugyanis általában a *ius gentium* nyert alkalmazást, a *ius gentium* pedig a birodalmi jog. Úgy véljük, hogy ilyen esetben céltalan a birodalmi jognak a peregrin jogra való hatását kutatni. Ha azonban római polgár és peregrinus közti viszonylatban a római civiljog nyer alkalmazást (pl. annak egyik formálszerződése alakjában) és nincs adat arra, hogy a peregrinus *commercium*-mal van felruházva, úgy az ilyen eset is feltétlenül vizsgálat tárgyává teendő. Feltehető ugyanis, hogy a polgár és peregrinus viszonylatában a római civiljog egyik-másik intézménye recepciót nyert a helyi joggyakorlatban.

2. Miután a fentiek szerint a tulajdonjog az, ahol a birodalmi jognak a helyi joggyakorlatba való recepciója feltételezhető, mindenképp azt a négy *mancipatoria* utaló szerződést kell vizsgálat tárgyává tennünk, amelyeknél a szerződő felek egyike, vagy mindkettője peregrinusnak látszik (VI., VII., VIII., XXV. táblák).

A VI. tábla (CIL III. 936—939.) szerződő felei Maximus Batonis és Dasius Versonis. Kétség aligha lehet afelől, hogy itt két peregrinusról van szó. A Bato Kerényi⁷ szerint illyr név, tehát Maximus apja révén ilyen eredetű peregrinus volt. Dasius Versonis, mint a nevéhez hozzáfűzött megkülönböztetés minden kétséget kizáróan igazolja (Pirusta ex Kavieretio), pirusta származású volt Kavieretiumból, Alburnus maior környékéről, s abból a néptörzsből származott, amelyet talán még Traianus telepített át Dáciába, a mai Dalmácia területéről.

A VII. tábla (CIL III. 940—943.) szerződő felei Dasius Breucus és Bellicus, Alexander fia. Az előbbi Kerényi⁸ szerint illyr származású bányamunkás lehetett Alburnus maior környékén, éppúgy, mint névrokona, a IV. táblában említett Verso fia Dasius. A másik, Alexander fia Bellicus latin neve ellenére, apja neve után ítélve görög származású lehetett. Egyébként mindkettőjük peregrinus voltát bizonyítja a névhasználat görögös módja, mely az illető nevéhez az apja nevét következetesen genitivusban odatette.

A VIII. tábla (CIL III. 944—947.) felei Andueia Batonis és Veturius Valens voltak. Az előbbi peregrinus volta vitátlan. Maga az Andueia szó is idegen a latin nyelvben, a Bato pedig — mint Kerényi¹⁰ is mondja — illyr származású embert takar. A névhasználat (az apa neve genitivusban) görög gyakorlatra utal. Egyébként az Andueia név mögött nő rejtőzik.¹¹ Problémát jelent azonban már a Veturius Valens név, amely latinosan hangzik és lehetővé teszi a feltevést, hogy az római polgárt fed. Azonban a latinos hangzású nevekkel is óvatosan kell bánnunk. Kerényi¹² a dáciai személynevek között több mint 50 olyan latin nevű személyt sorol fel, köztük ilyeneket, mint M. Antonius Florentinus, Aelius Sabinus, P. Aelius Germanus, akik származásukra nézve kétségkívül idegenek (igy pl. az említett M. Antonius Florentinus egy Chrestus nevű görög rabszolga fia volt) a Veturius nevet pedig valamely helytartó után felvett névnek tekinti. Egyébként az a körülmény, hogy Veturius Valens nevében előnévnek kezdőbetűje nem szerepel (tehát ilyenrel valószínűleg nem rendelkezett), továbbá az, hogy a nevezettnek a pirusták utcájában, két peregrinus nevű szomszéd (Plator Accaptianus és Ingenus Callisti^{12/a}) háza között volt egy csekély értékű kis háza Alburnus maiorban (CIL III. 945.), a bányamunkások falujában, ahol római polgár kevés élt, s ha igen, akkor sem ilyen silány házacskában¹³, arra látszik utalni, hogy a nevezett latin hangzású nevet felvett peregrinus volt.¹⁴

⁷ Kerényi id. m. 271. l.

⁸ W. Weiss: Peregrinische Manzipationsakte, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung (továbbiakban SZ) 1916. 37. k. 143. l.

⁹ Kerényi id. m. 271. l.

¹⁰ Kerényi id. m. 271. l.

¹¹ Kerényinek ugyan efelől kétségei vannak, ui. Andueia Batonist férfinak, Anduenna Batonist (aki a III. táblában szerepel) pedig nőnek minősíti. Úgy véljük azonban, hogy az Andueia és Anduenna név közötti különbség — mint azt Weiss is gondolja (id. m. 153. l.) — csak elírás, vagy pontatlan írás eredménye, esetleg e nevet mindkétféle módon használták, s mindkét név ugyanazt a nőt jelenti.

¹² Kerényi id. m. 252—256. 288. l.

^{12/a} Plator Kerényi szerint illyr név (id. m. 253. 262. l.), Callistus pedig görög.

¹³ Király P.: Dacia, Nagybecskerek, 1894. II. k. 439—440. l.

¹⁴ Ez Weiss álláspontja is (id. m. 136. 1. 2. jz.).

Végül ami a XXV. táblát illeti (CIL III. 959.), ennek két szerződő fele közül a vevő Claudius Julianus, mint miles legionis XIII. geminae, tehát mint legionárius, feltehetően római polgár volt, míg Claudius Philetus eredetire nézve görög¹⁵, tehát valószínűleg peregrinus¹⁶.

3. Az irodalomban meglehetősen általános volt a felfogás abban a tekintetben, hogy az említett viaszostáblák mancipatoria utaló szerződésai oly peregrinusok között jöttek létre, akik nem rendelkeztek commerciummal. E. Weiss¹⁶ azonban, 1916-ban megjelent tanulmányában megkísérelte kimutatni, hogy az említett peregrinusok commerciummal voltak felruházva, így tehát az az elv, hogy a mancipatio csak római polgárok, vagy commerciummal bíró peregrinusok között foglalható helyt — mint arra Ulpianus (19. 4.) rámutat —, semmiféle áttörést nem szenvedett.¹⁷

Az a kérdés, hogy e szerződéskötő peregrinusok rendelkeztek-e commercium-mal vagy nem, döntő jelentőségű abban a vonatkozásban, hogy itt vajon a birodalmi jognak, közelebről a civiljognak a peregrin jogba való behatolásáról, recepciójáról van-e szó, vagy pedig a peregrinusok a civiljog szabályai alapján, mint commercium-mal felruházott személyek éltek ezzel az alapvetően római eredetű ügyleti formával.

Weiss nézete a következő. Ulpianus (19. 4.) megállapítja, hogy:

»Mancipatio locum habet inter cives Romanos et Latinos coloniarios Latinosque Junianos eosque peregrinos, quibus commercium datum est.«

E tételből kiindulva Weiss¹⁸ arra az álláspontra helyezkedik, hogy commercium-mal fel nem ruházott peregrinusok részére a birodalmi jog tiltotta azt, hogy a mancipatiót, mint ügyleti formát használják, illetőleg ez az ügylet az ő relációjukban érvénytelen volt.

Persze a fenti mondat önmagában teljesen félreérthetetlen. Bonyolítja azonban értelmét a következő 5. §, amely szerint:

»Commercium est emendi vendendique invincem ius.«

Ulpianus korában ez a kitétel az előbbi tétellel összevetve meglehetősen pongyolának mutatkozik, éspedig két okból. Egyrészt azért, mert a két mondat a maga együttességében csak akkor volna egészen pontos, ha a legrégebbi

¹⁵ Kerényi id. m. 176. 1.

¹⁶ Weiss id. m. 136. 1. 2. jz.

¹⁷ A Weiss idézett munkájának megjelenése előtt az irodalom L. Mitteis (Röm. Privatrecht. München—Leipzig. 1935. 2. kiadás I. k. 285. 1. 72. jz.) nyomán az volt az általános álláspont, hogy a mancipationak peregrinusok közti alkalmazása — mint Mitteis mondja — »abusiv« jelenség. Ezzel Mitteis félreérthetetlenül arra utal, hogy azok commerciummal felruházva nem voltak. — O. Grandenwitz (Einführung in die Papyruskunde, Leipzig. 1909. I. füzet. 47. és k. 1.), aki részletesen tagolja a VII. tábla mancipatio szerződését, egyáltalában nem utal arra, hogy itt commerciummal bíró peregrinusokról lehetne szó. — P. Krüger (Geschichte der Quellen und Literatur des röm. Rechts, München—Leipzig, 1912. 269. 1. és u. ott 28. jz.) is kifejezésbeli barbarizmusról és tárgyi hibákról szól a házmancipatio (VIII. t.) kapcsán, miután az nézete szerint is res nec mancipi (ti. a ház) adott esetben. — Az újabb irodalomban F. Pringsheim (Eigentumsübergang beim Kauf, SZ 1930. 50. k. 346. 1.) megállapítja, hogy okiratainknál óvatosan kell eljárni, mert itt dalmáciai származású peregrinusok közti ügyletekről van szó, s emellett egy szót sem szól a szerző azok esetleges ius commerciojáról. Végül M. Kaser (Vom Begriff des »commercium«, St. in onore di V. Arangio-Ruiz. Napoli, 1953. II. k. 141. 1.) feltehetőnek tartja ugyan, hogy e peregrinusok commerciummal rendelkeztek, de maga sem látja ezt bizonyítottnak.

¹⁸ Weiss id. m. 139. és k. 1.

időkre vonatkozhatnak, midőn csak a mancipatio keretében végbemenő vétel rendelkezett jogi hatással. Tekintettel azonban arra, hogy már a köztársaság idején megteremti a praetori jog az emptio venditiot, a formátlan vétel-ügyletet, így az »emendi vendendique invicem ius« nemcsak a mancipatio, de az emptio venditio keretében is realizálódott, sőt inkább az utóbbiában. Ahhoz viszont, hogy az adásvételi ügylet, az emptio venditio (konszenzuálkontraktus) létrejöjjön, nincs szükség a felek commerciumára. Másrészt meg kell állapítani azt is, hogy a commercium, mint azt Kaser¹⁹ is kifejti, nemcsak mancipatióképességet biztosít, hanem nexum kötésére való képességet (XII. t. t. 1. 5.), képességet továbbá a testamenti factio activára. A fentiek szerint a commercium olyan értelmezése, hogy az »emendi vendendique invicem ius«, tartalmilag már maga is laza és hiányos, s összevetve az első mondattal meglehetősen ellentmondó értelmet ad. Annyit tehát mindenestre megállapítottunk, hogy az idézett *ulpianusi forrás hely (19. 4–5.) vitátlan kiindulási pontot annál a megállapításnál, hogy csak a commerciummal felruházott peregrinusok élhettek a mancipatioval, nem adhat.*

4. Weiss egyik kiindulásul szolgáló tétele az, hogy az említett peregrinusok rendkívül pontosan betartották a mancipatio formalitásait. Ez szerinte arra mutat, hogy e peregrinusok, mint commerciummal felruházott személyek, azért tartották be e formalitásokat, mert különben a mancipatio nem eredményezte volna az ismert civiljogi joghatásokat. Kérdés azonban, hogy az említett felek valóban betartották-e a mancipatio szigorúan előírt formalitásait?

Erre semmi pozitív adatunk az »emiti mancipioque acceptit« kitételén kívül nincs. Már Kaser²⁰ megjegyzi, hogy sajnos az erdélyi viaszostáblák csak utalnak a mancipatio-ra, de arra, hogy milyen formula elmondásával ment az végbe, a táblák nem adnak semmiféle felvilágosítást. Kunkel²¹ nézete szerint az erdélyi viaszoslapok már a mancipatio alaki szigorának hanyatlását mutatják, részben azért, hogy nem tüntetik fel a libripens és az antestatus nevét, részben azért, hogy a vételt és mancipatiót együttesen tanúsítják. Kunkel megállapítása igen helytálló, mert bár szerepel az okirat végén 7 személy, de hogy ezek közül melyik volt a libripens, illetve ilyen egyáltalán szerepelt-e az aktusnál, erre nézve nem kapunk semmiféle felvilágosítást. Az okirat végén pecsétjével és azt igazoló aláírásával szereplő 7 személy ebbeli tevékenységéből annál kevésbé tudunk következtetést levonni erre nézve, mert ezeknél az okleveles gyakorlatban testationak nevezett okiratoknál²¹ általában 7 tanú szerepelt pecsételőként, tekintet nélkül arra, hogy ezek milyen cselekményeket végeztek az okiratban szereplő ügylet megkötésénél. Így pl. az Alburnus maior-ban működő collegium funeraticium megszűntetését tárgyzó okiratban foglaltakat szintén 7 személy tanúsítja (CIL III. 927), pedig ennek az okiratnak igazán semmi köze nincs a mancipatio aktusához. Ugyancsak nem tűnik ki az okiratból a jelképes eladás aktusa. Erre talán csak az »apochatum pro uncis duabus« kitétel utalhat közvetve. Itt ugyanis arról van szó, hogy az eladók a vétel tárgyát képező rabszolgát korábban egy

¹⁹ Kaser id. m. 143. és k. 1.

²⁰ Kaser id. m. 141. 1.

²¹ W. Kunkel: RE 27. 1001. 1.

^{21/a} Fischer E.: A dáciai viaszostáblák okleveles gyakorlata, Szentpétery-emlékkönyv, Budapest, 1938. 166. 1.

jelképes vételárért (pro uncis duabus = pro uno sestertio) szintén mancipatio keretében vásárolták.²²

De maguk az okiratok több olyan körülményt tüntetnek fel, amelyek arra utalnak, hogy itt a mancipatio egy eltorzult formájával állunk szemben. Ha pedig ez így van, úgy ez ügylet nem is eredményezhette azokat a jogi hatásokat, amelyek a civiljog szerint hozzájárulhatnak, s amelyeknek jórészt (a quiritar tulajdonszerzés kivételével) be kell következnie, akkor is, ha a felek vagy azok közül legalább az egyik commercium-mal felruházott peregrinus. Ha pedig a mancipatio nem olyan módon megy végbe, mint azt a civiljog előírja, úgy nem is mancipatoról, hanem a mancipatio töredékesen átvett ügyleti formalitásairól lehet csak szó. Az ilyen eltorzult mancipatio pedig a commerciummal fel nem ruházott peregrinusok között is végbemehetett és joghatást is vonhatott maga után, ha peregrinus bírói fórum annak jogi hatást tulajdonított.

5. Vizsgáljuk meg ezután, hogy civiljogi szempontból milyen ügyleti hibának minősülő eltéréseket mutatnak fel a dáciai mancipatiook a római mancipatiookkal szemben?

Tárgyilag ilyen hibát találunk a VII. tábla okiratában. Itt ugyanis a mancipatio tárgya res nec mancipi.

Ami ezt a »műhibát« illeti, az abban áll, hogy a Veturius Valens eladó és Andueia Batonis, mint vevő közt létrejött házvételi mancipatio (CIL III. 945.) tárgya a res mancipi fogalma alá nem vonható solum provinciale. Alátámasztja azt a tényt, hogy itt a mancipatio tárgya provinciái telek, nemcsak az a kézenfekvő körülmény, hogy az okiratunkban szereplő, Alburnus maiorban levő ház dáciai, tehát tartományi telek alkotórésze, hanem az is, hogy e házastelek után földadó, úgynevezett tributum fizetendő. Márpedig köztudomású, hogy tributum csakis a császári provinciákban levő földeket terhelte, itáliai telket azonban nem.

Weiss²³ mégis megkísérli kimutatni e kézenfekvő bizonyítékokkal szemben azt, hogy e házastelek res mancipi. Mindenekelőtt azt kívánja bizonyítani, hogy Alburnus maior ius Italicummal volt felruházva, s így földje solum Italicum volt, tehát res mancipi. E házastelek tehát szerinte mancipatio ügyletének szabályszerű tárgya lehetett. Kérdés azonban, hogy községünk valóban ius Italicummal volt-e felruházva? Weiss nézete szerint a község Apulumhoz tartozott, s miután Apulum ius Italicummal volt felruházva (D. 50. 15. 1. 9.), így Alburnus maior is rendelkezett e joggal. Érvelését arra alapítja, hogy Alburnus maior Apulumtól csak mintegy 45 km-re van.

Ez az érvelés azonban véleményünk szerint aligha fogadható el. Ez a nézete Karlowanak is.²⁴ Alburnus maiornak Apulummal kimutatható bányagazgatási kapcsolata nem volt, sokkal inkább Ampelummal²⁵, ahol az aranyvidék igazgatásának központja volt. Ampelum viszont az idézett forráshely szerint nem volt ius Italicummal felruházva. Az a körülmény, hogy

²² Ch. Appleton: La Clause »Apochatum pro uncis duabus' et l'histoire de l'as sextantaire. St. in onore di V. Scialoja. Milano, 1905. II. k. 503. és k. 1.

²³ Weiss id. m. 146. és k. 1.

²⁴ O. Karlowa (Römische Rechtsgeschichte, Leipzig, 1885. I. k. 797. l.) a következőket mondja: »Man müsste also... annehmen, dass Alburnus maior, der vicus Pirustarum, wo jenes Haus gelegen war, iuris Italici gewesen sei, was doch kaum glaublich ist, wengleich verschiedene Orte in Dacien nachweislich das ius Italicum gahabt haben.«

Alburnus maior Apulumhoz csak mintegy 45 km-re van, nem lehet érv az előbbi ius Italicum-a mellett akkor, amidőn ugyanazon község a szintén ius Italicummal felruházott Napocatól (Cluj) nem sokkal volt távolabb. Egyebekben Alburnus maior ius Italicumára a források sem utalnak. Az említett ulpianusi forráshely minden kétséget kizárólag taxációs jellegű, midőn felsorolja a ius Italicummal felruházott közigazgatási egységeket:

»In Dacia quoque Zernensium colonia a Divo Traiano deducto iuris Italicum est. In Zarmisegethusa quoque eiusdem iuris est; item Napocensis colonia et Apulensis et Patavissensium vicus, qui a Divo Severo ius coloniae impetravit« (D. 50. 15. 1. 8—9.).

A fenti forráshely elolvasása után még az sem merülhet fel, hogy ilyen ius Italicumot csak tartományi városok kaphattak (colonia, municipium). Itt van ui. Potaissa (Turda), másképpen Patavissensium vicus, amely éppúgy község (vicus) volt, mint Alburnus maior; az azonban megkapta a ius Italicumot, Alburnus maior azonban nem.

Annak, hogy Alburnus maior, vagy esetleg a kerület (?), amelybe beletartozott volna, ius Italicumot kapott, élesen ellentmond az a körülmény, hogy a VIII. táblában említett eladott ház után tributum, vagyis provincialis földadó volt fizetendő:

»Convenitve inter eos, uti Veturius Valens pro ea domo tributa usque ad recensum dependat« (CIL III. 945. 15—16. sor.),

márpedig a ius Italicummal felruházott föld fogalmával a tributum nem fért össze. Weiss²⁵ mégis megkísérli vitatni a »tributum« szó itteni szerepét.

Szerinte a tributum nem szükségképpen állami adó, hanem bizonyos községi hozzájárulás is lehet, sőt, esetükben határozottan állítja, hogy vízhasználati díjat jelent. Így hivatkozik egy forráshelyre, ahol a vízvezeték használatáért fizetett összeget nevezik tributumnak²⁷, bár minden más esetben a vízhasználati díjat nem tributumnak, hanem vectigalnak nevezik (Cic. de leg agr. 3. 2. 9. — CIL X. 4875.). Úgy véljük, hogy a szerző következtetéseiben túl messze megy, midőn a tributumot vízhasználati jogért fizetett ellenértéknek tekinti. Ilyenről szó sincsen az okiratban, hanem az a tributumot, mint kifejezetten »pro ea domo« fizetendő adót említi. Egyébként is a Weiss által hivatkozott forráshelyek vízvezetékhasználati díjról (vectigal)²⁸ szólnak, márpedig Alburnus maiorban, a szegény aranybányászok falujában aligha lehet ilyet elképzelni. Még egy vonatkozásban kísérli meg Weiss²⁹ a szóban forgó telek res mancipi voltát bizonyítani. Azzal, hogy a szövegben (VIII. t. 19. sor), ahol az evictio garanciastipulatio van felvéve, ígéretet tesz az eladó arra nézve, hogy a vevőnek módja lesz »usuque capere« a telket, azaz civiliter elbirtokolni. Mint azonban a továbbiakban ki fogjuk mutatni, az a körülmény, hogy Alburnus maior peregrinus lakói commerciummal voltak felruházva, csak néhány százalék erejéig bír valószínűséggel, emellett pedig rendkívül vitatott az irodalomban, hogy a commerciummal felruházott peregrinus részére

²⁵ Király id. m. II. k. 425—426. l.

²⁶ Weiss id. m. 147. és k. 1.

²⁷ Weiss id. m. 148. l.

²⁸ Weiss id. m. 148—149. l.

²⁹ Weiss id. m. 156. és k. 1.

az usucapio, mint civilis szerzési mód nyitva állott.³⁰ Emellett pedig vitán felül áll az, hogy tartományi telkek nem usucapialhatók (Gai. 2. 46.). Mindezek alapján úgy véljük, hogy az usucapio, illetve »usuque capere« kifejezés egyszerű használatbavételt jelenthetett csak, vagy ez is »abusiv« módon használt kifejezés³¹, valamilyen, a birodalmi jog szerint szokásos formulából átvéve.

6. További kérdésként merül fel az, hogy megkaphatták-e Alburnus maior peregrin lakói a commerciumot? Ennek semmiféle nyoma nincs, bár tisztában vagyunk, hogy a források hallgatása nem mindig teszi lehetővé negatív következtetések levonását. Kétségtelennek látszik azonban, hogy a rómaiak a commercium megadását inkább a hódítás itáliai formáinál alkalmazták (hegemóniarendszer), ahol ezzel próbálták magukhoz édesgetni az italicusokat, mint a provinciákban (provinciarendszer), ahol inkább a helyi jogok (legalábbis a családi és öröklési jog) meghagyásával akarják megnyerni a tartomány leigázott lakosságának uralkodó rétegét. Mitteis³² szerint a commerciumnak peregrinusok részére való megadása egészen kivételes jelenség volt.

Weiss³³ abból a tényből, hogy Traianus császár sok telepést hozott be a Balkánról és máshonnan a megritkult dáki lakosság helyére Dáciába, s e telepések nemzetiségi összetartozandóságukat Dáciában is ápolták, arra a következtetésre jutott, hogy ilyen csoportoknak, mintegy kedvezményként nyújtotta a császár a commerciumot. Igen kérdéses azonban, hogy ez különös kedvezményt jelentett-e az itteni telepéseknek. A ius gentium alkalmazása folytán akadálytalanul köhettek római polgárokkal commercium nélkül is mindenféle forgalmi ügyletet, s az azokból származó jogvitákkal római bírói fórum elé mehettek. A ius Quiritium szerinti tulajdonjogot viszont még a commercium sem biztosította számukra. E korban egyébként különös előnyt a római polgárság adományozása már nem jelentett, hiszen Itália állati sorba taszított, földnélküli parasztjai is a civis Romanus büszke címét viselték.

Hogy e nyomorult bányászoktól lakott³⁴ falu lakosainak miért adta volna meg a római kormányzat, illetve a császár a commerciumot, vagy esetleg a falu egy részének, a pirusták utcájában lakóknak, erre aligha kapunk okirataink alapján és egyéb, Dácia történetére utaló forrásokból és emlékekből feleletet. Mégha több római polgár lakott volna Alburnus maiorban, ez talán indokolt lett volna. Így ui. esetleg a római polgároknak a peregrinusokkal kötött forgalmi ügyletei vonatkozásában a polgárookra nézve bizonyos könnyebbséget jelentett volna ez. Azonban a viaszostáblák anyagában szereplő 181 ember (CIL III. 960.) közül maga Weiss³⁵ is ennek az embercsoportnak csak mintegy 10⁰/₀-át találja olyanoknak, akik feltehetően római polgárok.

³⁰ Mitteis id. m. 126. l. — M. Kaser: Das röm. Privatrecht. Erster Abschnitt. München, 1955. 354. l.

³¹ Mitteis id. m. 285. l. 72. jz. — Megjegyzendő, hogy e kifejezést Zangemeister egy rövidítésből: »u. c.« olvasta ki, úgyhogy ez is problematikussá teszi az usucapio lehetőségét.

³² Mitteis id. m. 123. l.

³³ Weiss id. m. 141. és k. l.

³⁴ A bányászok nyomorúságos munkabéreire nézve lásd a viaszostapok három bányász-munkabérszerződését (CIL III. 948—949.) összevetve az akkori élelmiszerárakra világot vető lakomaárjegyzékben feltüntetett árakkal (CIL III. 953.).

³⁵ Weiss id. m. 136. l. 2. jz.

Ezek közül is egyesek polgárjoga vitatható, így talán bizonyos mértékben L. Ulpius Valerius bányamunkásé³⁶. Emellett az sem biztos, hogy az okiratokban feltüntetett nevek mögött rejtőző emberek valamennyien Alburnus maiorban laktak. Egyes okiratokat, pl. a XIII. táblában foglalt cautio societatis nem Alburnus maiorban, hanem Deusara-ban (bár valószínűleg, Alburnus maiorhoz közel) állították ki, s így lehet, hogy a két társ, akikről megállapíthatjuk, hogy római polgárok,³⁷ nem is Alburnus maiorban, hanem Deusara-ban laktak. Egyébként, hogy Alburnus maiorban még a tekintélyesebbek is peregrinusok, erre utal az a tény, hogy a község elöljárója egy időben a pirusta származású Planius Baesus (CIL III. 1273). Emellett nincs nyoma annak sem, hogy a bányaigazgatásnak e községben állandó szervei lettek volna. Ez kétségekívül lehetővé tenné azt a feltételezést, hogy községükben néhány római polgár állandó lakást tartott volna fenn. — Különben is teljes jogú római polgárok — mint azt Taubenschlag Egyiptomra nézve kimutatja³⁸ — »ihrem Berufen nach gehören... zunächst der höchsten Beamtschaft an; in den niedrigeren Ställen von Strategen herab, kommen sie nur vereinzelt vor«; ilyen akár magasabb, akár közepes rangú hivatalnokok pedig községünkben nem voltak.

7. Meg kell állapítanunk azt is, hogy nem egyedülálló eset az, hogy a római jog régi civilis ügyletei, oly ügyletek, amelyek lényegüknél fogva csak római polgárok részére voltak fenntartva, receptiot nyertek a peregrin jogba. Ilyen esetről tanúskodnak a manumissio vindicta kapcsán az egyiptomi papyrusok. »Die Peregrinen werden — mondja Taubenschlag³⁹ — allen juristischen Bedenken zum Trotz, vom Stathalter zur Vornahme der manumissio vindicta zugelassen«; ez a tény pedig többféle zavart is okozott (a manumissio vindicta ugyanis civiljogi szabadságot teremtett, amellyel maga a felszabadító peregrinus sem rendelkezett), s mégis bekövetkezett ennek ellenére ez intézménynek az egyiptomi helyi jogba való recepciója. Hasonló esetet látunk a lex Plaetoria alapján a peregrinusoknak megadott in integrum restitutio vonatkozásában.⁴⁰ Ugyancsak alkalmazást nyert a helytartói gyakorlatban peregrinusok viszonylatában az eredetileg szigorúan római polgárok részére fenntartott civiljogi intézmény, a cessio bonorum.⁴¹

8. Végül meg kell állapítanunk azt is, hogy a »mancipatio«, »mancipium« kifejezéseket — mint Mitteis⁴² találóan említi — egészen »abusív« módon használják sok esetben. Ez pedig alátámasztja azt a nézetünket, hogy az okiratainkban jelzett peregrinus-mancipatiók a megfelelő civiljogi intézmény eltorzult alakjai, mind forma, mind tartalom tekintetében.

Így használják a források pl. a mancipium kifejezést a konszekráció kapcsán. Egyik felirat szerint ugyanis: »Feroniae mancipio do« (CIL IX. 4874.).

³⁶ Pólay E.: Három munkabérszerződés a római Dáciából, Acta Juridica et Politica Universitatis Szegediensis. Szeged, 1958. 14. l.

³⁷ E. Pólay: Ein Gesellschaftsvertrag aus dem römischen Dakien, Acta Antiqua Academiae Scient. Hungaricae. Budapest, 1960. 417. és k. l.

³⁸ Taubenschlag: Op. min. I. k. 184—185. l. — BGU. I. 344¹⁵ (iu. II—III. század.) — Hasonló megállapítást tesz Asia provinciára nézve Ranovics (A római birodalom keleti tartományai, Budapest, 1956. 50. l.).

³⁹ Taubenschlag: Op. min. I. k. 229. l.

⁴⁰ Taubenschlag: Op. min. I. k. 229. l.

⁴¹ Taubenschlag: Op. min. I. k. 230. l. — Ryl. II. 75. (i. u. II. század.).

⁴² Mitteis id. m. 285. l. 72. jz.

9. Miután a fentiekben kimutattuk azt, Weiss nézetével szemben, hogy semmi komolyabb indok nincs Alburnus maior peregrin lakói commerciummal való felruházásának feltételezésére, s ebből következik az, hogy a nevezettek a római civiljog vonatkozó szabályainak eltorzításával kötötték a viaszostáblákban említett mancipatiokat, arra a következtetésre jutunk,

hogy az itt a civiljog e rég ügyletének, a mancipationak a dáciai peregrin joggyakorlatba való részleges recepciójáról van szó. (Arra ui. semmi támpontunk nincs, hogy a mancipatio peregrin jogintézménnyé vált volna, csupán a helyi gyakorlat vette fel azt.)

Persze ezzel kapcsolatban még az az aggály merül fel, hogy itt a mancipationak a provinciális praxisba, s nem a peregrin joggyakorlatba való valamilyen felvételéről van szó. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy ez adásvételi szerződések felei (kivéve a XXV. tábla vevőjét) peregrinusok és peregrinus községek (Alburnus maior, és Kartum) lakói, sőt ha a vétel a légió táborra mellett történt is, ez nem zárja ki, hogy e szerződések peregrinus felei is falvak lakói, úgy nyilvánvaló, hogy jogvitájukat községük peregrinus bírója (lásd Planius Baesus) döntötte el, s nem római bírói fórum. Ez esetben pedig nyilvánvaló, hogy a községi elöljáró a peregrin szabályokat alkalmazta. Ha pedig bizonyos mértékben római formákban létrejött szerződések tárgyában döntött, úgy nyilvánvaló, hogy a peregrin bírói gyakorlat ezeket az eltorzult birodalmi jogi formákat maga is elfogadta.

Vizsgáljuk meg ezután, hogy a római birodalmi jog hogyan hatolt be a dáciai peregrin jogba, illetve joggyakorlatba.

a) Ami a személyi jogi vonatkozásokat illeti, nézetünk szerint ilyen recepció s jelenség mutatkozik a VIII. tábla keretében. Az ott említett házvevője, Bato leánya, Andueia, a házvételt tutor mulieris auctoritasa nélkül köti meg. Az okirataink keletkezésének idején élő Gaius a római női gyámság mi benlétét magyarázva a következőket mondja (1. 193.):

»Apud peregrinos non similiter, ut apud nos, in tutela sunt feminae, sed tamen plerumque quasi in tutela sunt: ut ecce lex Bithynorum, si quis mulier contrahat, maritum auctorem esse iubet aut filium eius puberem«.

E forráshelyből kitűnően, a nők a peregrinusoknál is »quasi in tutela« voltak, akkor is, ha a női gyámság formailag hiányzott is a peregrin jogokból. Erre utal a bithyniai gyakorlat, mely szerint az ottani peregrinák férjük vagy serdült fiúk auctoritasa mellett jártak el ügyletkötéseiknél. Ezt igazolja egy rabszolgavételt tartalmazó papyrus (50. jz.), ahol az egyik szerződő nő gyámja annak felnőtt fia, a másiké annak felnőtt testvére (i. u. 136.).

Ugyanakkor Ulpianus — akinek korában az elhaló római tutela mulierum⁴³ már csak bizonyos esetekre korlátozódik — a következőket mondja (11.27.):

»Tutoris auctoritas necessaria est mulieribus quidem in his rebus si lege, aut iudicio legitimo agant, si se obligent, si civile negotium gerant, si libertate suae permittant in contubernio alieni servi morari, si rem mancipi alienant«.

⁴³ Marton G.: A római magánjog elemeinek tankönyve, Budapest. 1957. 260. l. — a lex Claudia után i. u. 61-ben kelt pompeji-i okirat mancipio accipiense gyámi auctoritas mellett vett fiduciaba rabszolgát (Bruns: Font.⁷: I. k. 332—333. l.).

A fentiekből nyilvánvaló, hogy a római nőnek gyámja auctoriasára csak abban az esetben van szüksége, ha ő a *mancipio dans*, de nem, ha *mancipio accipiens*. Ügyletünknel formailag az utóbbi esetről van szó Andueia, Bato leánya esetében (*mancipio accipiens*). Igen ám, de peregrin nők a gajusi források szerint mindig gyámi hozzájárulással járnak el az ügyletkötésnél, márpedig a római jog a peregrinusok személyi ügyeiben a perszonalitás elvét vallotta, tehát Andueia-nak, mind peregrin nőnek a quasi tutor auctoritása mellett kellett volna eljárnia. Csak a római polgárnőnek volt meg a lehetősége, hogy mint *mancipio accipiens auctoritas tutoris* nélkül járjon el. Ha pedig ez így van, úgy itt a római jog Ulpianus által megformulázott szabályának a dáciai peregrin jogba való behatolásáról van szó.

A birodalmi jognak a peregrin joggyakorlat területére történt ez a behatása annál jelentősebb, mert éppen a jog- és cselekvőképesség, a családi és öröklési viszonyok szabályozása volt az a terület, ahol a peregrin jogok a IV. században meginduló egységesülési folyamat ellenére többé-kevésbé érintetlenül maradtak.

Személyi jogi vonatkozású az a jelenség is, hogy Alburnus maiorban főképpen peregrinusok között keletkezett egy rómaiaknál otthonos temetkezési egyesület (*collegium funeraticium*), melynek szervezete római jellegű volt. Hogy itt peregrinusokból álló kollégiumról lehetett szó, igazolja az, hogy az egyesület egyik magistere Apollon fia Artemidorus, questorai pedig Nico fia Valerius és Menophilos fia Offas. Igaz, hogy az okirat aláírói között egy-két latin nevű is szerepel, de ezek a kollégiumok mind szegény, földhözragadt emberek egyesületei voltak (tagjai között rabszolgák is szerepelhettek) s így nyilvánvaló az egyesület peregrin jellege. Itt is *a birodalmi jognak a peregrin gyakorlatba való behatását vélhetjük felismerni*.

b) Ami a *mancipatio* tulajdonátruházó hatását illeti, a fenti fejtegetésekből annyi mindenestre kitűnik, hogy a civiljognak e régi ügylete valamilyen formában a dáciai peregrin joggyakorlatba is átment. Azt már kimutattuk, hogy a *receptio* bizonyos vonatkozásokban torzított a régi civiljog ez intézményén. A dáciai peregrin praxisban ugyanis *mancipatio* tárgya *res nec mancipi* is lehetett s e szerződést *commercium*mal nem bíró peregrinusok is köthették. Emellett feltételezhető, hogy ez ügyletnek alakszerűségei a *receptio* folytatás szintén módosulást szenvedtek. Vítás a tanúk szerepe, kérdéses ugyanis, hogy azok valamennyien a *mancipatio* tanúi voltak-e, vagy csupán okirati tanúk. Problematikus továbbá a *nuncupatio* szövege is, sőt Mitteis⁴⁴ szerint: »Die Manzipation findet sich (nominell) schon in siebenbürgischen Emtio domus CJL 3. p. 944 auf Provinzialboden angewendet und auch bei den dortigen Kaufverträgen über Mobilien mag sie bloss formular genannt sein«. Így felmerül a kérdés, hogy az eltorzult civiljogi ügylet nem vesztette-e el tulajdonátszállító hatályát a dáciai peregrin jogban?

Erre közvetlen adatunk nincs. Egy körülmény azonban mégis igen megdöbbentő. Az okiratainkban szereplő három rabszolgavételi és egy házvételi szerződés annak ellenére, hogy azok kiállítási idejét több esztendő választja el egymástól,⁴⁵ egyaránt tartalmazza a vételár nyugtázását:

⁴⁴ Mitteis id. m. 285. l. 72. jz.

⁴⁵ A VI. tábla szerződése i. u. 139-ben, a VII. tábláé 142-ben, a XXV. tábláé 160-ban, tehát az előbbieket után mintegy két évtizeddel kötötték.

»Maximus Batonis puellam nomine Passiam... emit mancipioque accepit... Proque ea puella... ducentos quinque accepisse et habere se dixit Dasius Versonis«. (CIL III. 937.)

»Dasius Breucus emit mancipioque accepit. puerum Apolaustum... Proque eo puero... pretium eius DC accepisse et habere se dixit Bellicus Alexandri...«. (CIL III. 941.).

»Claudius Julianus... emit mancipioque accepit mulierem nomine Theodotem... pretium eius CCCCXX accepisse et habere se dixit Claudius Philetus...«. (CIL III. 959.).

»Andueia Batonis emit mancipioque accepit domus partem dimidiam... Proque ea domu partem dimidiam pretium CCC Veturius Valens... accepisse se dixit...«. (CIL III. 945.).

Ha emellett szem előtt tartjuk azt a tényt, hogy a hellenisztikus jogban — mint azt a papyrusok igazolják — a vétel készvétel,⁴⁶ olyannyira, hogy a megvett dolog a vételár helyébe lép, és az eladó így megtartja a tulajdonjogot a vételár kifizetéséig.⁴⁷

és tudjuk azt, hogy a mancipatio ezidőben már régen imaginaria venditio-vá lett a birodalmi jogban, ahol tehát a vételár kifizetése nem volt a tulajdonátszállás feltétele,

úgy közel fekszik az a meggondolás, hogy a dáciai peregrin praxisba recipiált ez a módosult római ügylet ebben a relációban tulajdonátruházó hatállyal csak akkor rendelkezett, ha a vételár kifizetése megtörtént.

Ellene látszik szólni nézetünknek Pringsheim⁴⁸ álláspontja. E szerint a vételár kifizetése a tulajdonátruházáshoz azért nem volt szükséges, mert az okiratokban szereplő »apochatum pro uncis duabus« kifejezés, amely azt jelzi, hogy az eladó az előző tulajdonostól nyugtát kapott a rabszolga vételárának kifizetéséről, csak a vételár jelképes kifizetésére, nem pedig a materiális kielégítésre utal. Ez az álláspont azonban erősen vitatható. Az a tény, hogy az eladó egy nyugtára (apocha) hivatkozik a korábbi tulajdonos vonatkozásában, arra utal, hogy ezzel tulajdonjogát kívánja bizonyítani. Ha pedig ez a cél, úgy a tulajdonjog szerzéséhez a vételár megfizetése volt szükséges. Annak, hogy a fiktív vételárról, a két uncia rézről (= 1 sestercius) adtak volna nyugtát, semmiféle értelme nem volt, hiszen az 5 tanú és a libripens, vagy általában a tanúk bizonyították a librálaktus lefolyását. A valóság itt az volt, hogy az apocha a valódi vételárat nyugtatta, aminek lefizetését a tanúk nem mindig tudták igazolni, hisz az nem szükségképpen előttük ment végbe. Miután azonban — mint ezt Appleton⁴⁹ kifejti — egy eladó sem volt hajlandó elárulni azt, hogy valójában mennyiért vette meg a kérdéses rabszolgát, a tulajdonjog igazolására azonban mégis szükséges volt a vételár fizetést bizonyító nyugtára hivatkozni, azt a megoldást választották az eladók, hogy a fiktív vételár kifizetésére hivatkoztak, s arra a nyugtára, amelyet a 2 uncia réz után sohasem állítottak ki, hanem mindig az effektíve kifizetett vételár fejében.

Okiratainkhoz hasonló módon nyugtázzák egyébként a vételárat a Seleucia Pieriában, i. u. 166-ban kiállított (Gradenwitz id. m. 65. l.), továbbá egy

⁴⁶ Sztehló Z.: Az egyiptomi papyrusok és a római jog, Miskolc. 1938. 75. l.

⁴⁷ Taubenschlag: Op. min. I. k. 447. l.

⁴⁸ Pringsheim id. m. 346—384. l.

⁴⁹ Appleton id. m.

Ptolemaios Euergetisben, i. u. 136-ban készített (Gradenwitz id. m. 56—59. l.), egy Oxyrhinchosban (i. u. 129.)⁵⁹, s egy Arsinoëban (i. u. 359.) kelt (Bruns⁷ I. k. 367. l.), rabszolgavételt tárgyazó hellenisztikus papyrus.

Bizonyos kételyt támaszthatnak ugyan bennünk a fenti feltevessel szemben a herculanumi táblák. De ezek mancipatio rabszolgavételeinél nem tekinthető a vételárnyugtázás olyan szabálynak, mint az erdélyi tábláknál, s általában a hellenisztikus jogterület ilyen természetű okirataiban. Így pl. az LIX. herculanumi tábla tartalmaz ilyen nyugtázást, viszont a vonatkozó részében szintén teljesen épen maradt a LXI. tábla erre mégiscsak nem is utal.⁵¹ A herculanumi táblák mancipatio okiratait tehát csak alkalmasszerűleg használták a vételárnyugtázásra, amiből viszont következik, hogy a mancipatio ezeknél — a római birodalmi jog szabályai szerint — már magában átvitte a tulajdonjogot a vevőre, akkor is ha a vételár fizetése később történt.

Alaposnak látszik tehát a feltevés, hogy a római Dácia peregrinus praesidiában módosultán, nem valamennyi jogi hatásával recipiált mancipatio a tulajdonjogot csak a vételár kifizetése esetében vitte át.

c) A dáciai peregrinusok adásvételei tehát legalább is a rabszolga és a telek vételénél — a mancipatio formalitásaitól kisérvé zajlottak le. Hogy e mancipatio formalitásai melyek voltak, ma már határozottan nem tudjuk megállapítani. Mégis a következőket rögzíthetjük:

aa) A rabszolgavételnél (esetleg más res mancipinek minősülő dolog vételénél) nyilvánvaló, hogy 5 tanú és a libripens szerepeltek a mancipio danson és a vevőn kívül. Erre az »apochatum pro uncis duabus« kitételből is következtethetünk. E kitétel ui. a nummo uno vételre utal, e vétel pedig az 5 tanú és a mérlegtartó szerepét feltételezte.

A rabszolgavételi okiratokon szereplő hét pecsételő személy és a mancipatio aktusában résztvevők közti kapcsolat azonban már nem állapítható meg egész határozottsággal. Az okiratok ún. tanúi között ui. a libripens nincs feltüntetve, sem az antestatus, azaz a mancipatio aktusán kívülálló, de az egész aktus bizonyítására hivatott külön tanú, márpedig ezek a mancipatio okiratoknál még az okirat szövegében is szerepeltek, mint ezt a formula Baetica (CIL. II. 5042) mindkét személyre, a LXI. herculanumi mancipatio tábla pedig a libripens személyére nézve igazolja. A három rabszolgavételi okiratból kettőn 5 pecsételő tanú szerepel, akik nyilván a mancipatio 5 tanújával lehetnek azonosak (VII., XXV. t.), de a további két pecsételő személy már maga az eladó, a másik pedig ennek kezeze (fideiussor). Egyrészt a testatio 7 tanúja közül kettő szerepét játsszák, másrészt stipulative vállalt kötelezettségük tételét szolgálja aláírásuk. A hellén gyakorlatban ui. a stipulatio lényegében irásbafoglalással és aláírással válik perfektté, ill. ez alapítja meg a kötelezettséget teljes mértékben. A mancipationál szereplő 8 személy közül tehát a testatio legalábbis egy személy nem szerepel (a vevőn kívül).

A VI. tábla rabszolgavételénél fideiussor nem szerepel. Így feltételezhető, hogy a venditoron (= mancipio dans) kívül szereplő 6 tanú közül egy a libripens lehetett.

⁵⁹ L. Mitteis—U. Wilcken: Grundzüge und Chrestomatie der Papyruskunde, Leipzig, 1912. II. k. 267.

⁵¹ V. Arangio-Ruiz—G. Pugliese Carratelli: Tabulae Herculanenses. IV. La parola del passato Fasc. XXIV. Napoli, 1954. 55—56. l.

Persze felmerül a kérdés, hogy a venditor és fideiussora hogyan szerepelhetek tanúként, mikor az egyik a szerződő felek egyike, a másik pedig ennek keze. Erre magyarázatot, úgy véljük, a Kaser⁵² által kifejtett nézet adhatja meg. E szerint a mancipatio a maga ősi formájában »nem szerződés, hanem egyoldalú megragadási aktusa a vevőnek«, amelyhez az eladó csak mint »auctor« kapcsolódik. Az eladó tehát formálisan nem is szerződő fél. Ez teszi lehetővé az ő tanúkénti szerepét. A fideiussor pedig, mint a XXV. tábla görög nyelvű kezesi aláírása bizonyítja, a »secundus auctor«. Az ő tanúkénti szerepe sem kifogásolható tehát az okiratban, hiszen: »fideiussorem . . . quem vulgo auctorem secundum vocant« (D. 21. 2. 4. pr.).

A res nec mancipi (a $\frac{1}{2}$ provinciális házastelek) ún. mancipatiojának lefolyásáról még kevesebbet tudhatunk. E telek librálaktussal való átruházása alig valószínű. Miután az okiratban (VIII. t.) nem szerepel az »apochatum pro uncis duabus« kifejezés sem, minden a nummo uno aktus ellen szól. Így a libri-pens szerepe is ki van zárva. Valószínű, hogy itt az »emit, mancipioque accipit« kifejezés csak a szokott formula idézése, kellő tartalom nélkül. A ház-eladás pedig, bár nyilván a mancipatio megkívánta 6 személy és két szerződő fél jelenlétében zajlott le (ezt támasztja alá a pecsételéskor szereplő 6 személy és a venditor), mégis librálaktus nélkül. A hat tanú feltehető szerepe e mancipationak nevezett átruházó aktusnál pedig nyilván a mancipatio formalitás-beli töredékeinek recepcióját jelenti a dáciai peregrin jogban.

bb) Az ügyletkötésnél végbement mancipatio szövegére semmi adatunk nincs. Ha azonban a szokásos »hunc hominem meum esse aio« el is hangzott, az »ex iure Quiritium« kitétel abban nem szerepelhetett, hiszen ez még a latinusok és commerciummal felruházott peregrinusoknál is ki van zárva.

d) Az *eladói szavatosságot* a dáciai mancipatio okiratok tanúsága szerint a peregrinus felek teljesen a birodalmi jog szerint alapították.

Ami a *jogszavatosságot* illeti, ezt a peregrinusok is stipulatioval teremtették meg. A nuncipatióból ex lege folyó actio auctoritatis gyakorlatilag alkalmazhatatlanná tette a nummo uno librálaktus (a kereset a vételár duplumára megy; a szimbolikus vételár 1 sestertius, ennek dupluma 2, azaz lényegileg semmi). A peregrin felek közt létrejövő, evictio esetére szóló stipulatio — legalábbis a VI. t. vétele esetében — a birodalmi jog, az aedilisi edictumban közzétett formula szerint ment végbé. E formula Kasernak⁵³ több forráshely

(részben táblánk) figyelembevételével készült rekonstrukciója szerint a következő volt:

»Et si quis eum hominem partemve quam ex eo evicerit, quo minus me eumve ad quem ea res pertinebit, habere recte liceat . . . tum quanti is homo emptus est, tantam pecuniam duplam . . . dari spondes?«

Nem érvényesül azonban már a vételár kétszeresére menő eredeti aedilisi stipulatioformula a VII. és XXV. tábla rabszolgavételénél és a VIII. tábla házvételénél, ahol is nem a vételár, hanem az áru értéke, ill. az evinkált rész értéke (vagy ennek dupluma) a stipulatio tárgya.⁵⁴

⁵² M. Kaser: Eigentum und Besitz im älteren röm. Recht, Köln—Graz. 1956. 137. 1.

⁵³ Kaser: Röm. Privatrecht, 463. 1. 55. jz. és Eigentum, 204. 1.

⁵⁴ V. Arangio-Ruiz: La compravendita in diritto romano, Napoli, 1956. 344. 1.

Az utóbbiakban tehát mintegy az aedilisi edictumban közzétett evictio garanciestipulatio, mely a vételár duplumára (esetleg simplumra) irányult (stipulatio duplae), színeződött más elemekkel.⁵⁵

A házvételi okiratba foglalt garanciestipulatio az ingatlan, ill. az azon fennálló possessio vel ususfructus szolgálatmentességét szintén a birodalmi jog szabályainak megfelelően biztosítja az »optima maxima est« szavakkal, amelyek a Digesta »fundus... ut optimus maximusque esset« (D. 21. 2. 48. és 75.) kifejezésére utalnak (lásd a formula Baetica-t is).

Ami az áru rejtett fizikai hibáiért való szavatosságot illeti, az aedilisi edictum hatása ugyancsak kimutatható:

»Qui mancipia vendunt palam recte dicunt, quid morbi vitive cuique sit, quis fugitivus errove sit, noxave solutus non sit« (Ed. aed. cur. D. 21. 1. 1. l.).	»Puellam sanam esse, a furtis noxisque solutam fugitium errorem non esse« (VI. t. 6—7. sor.).	»Eum puerum sanum traditum, furtis noxave solutum, errorem fugitium, caducum non esse« (VII. t. 5—6. sor.).	»Eam mulierem sanam traditam esse.« (XXV. t. 6. sor.).
---	---	---	--

Emellett a rabszolgavételi okiratok eleget tesznek az edictum azon előírásának is (puerum natione Graecum, mulierem natione Creticam), mely szerint:

»Qui mancipia vendunt, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debent«. (D. 21. 1. 31. 21.),

kivéve a VI. tábla leányvételét, ahol is ez (tehát a rabszolga nemzetisége) közölhető nem volt, mert a 6 éves rabszolgaleány »sportellaria«, azaz talált gyermek, mint azt Weiss⁵⁶ kifejti.

Persze felmerül a kérdés, hogy valóban a birodalmi jog recepciójával állunk-e szemben e garanciestipulatio vonalán, vagy pedig azokat, azok formalitásait az aedilisi (ill. quaestori) edictumok tették Dáciában kötelezővé. Ez utóbbi esetben ugyanis recepcióról nem lehet szó, mert az aedilisi edictum egy-

⁵⁵ Az irodalomban meglehetősen vitatott kérdés, hogy a stipulatio duplae mint evictio esetére szóló garanciavállalást tárgyazó ügylet vajon a római birodalmi jog sajátja-e, s így a hellenisztikus papyrusokiratok vételi szerződéseiben szereplő διπλή τιμή a stipulatio duplae hellenisztikus jogba való recepciójának jele (*De Ruggiero*: I papyri greci e la stipulatio duplae, Bull. dell' Ist. di diritto romano. 1902. 14. k. 110. és k. l.), vagy a hellenisztikus jognak is sajátja. A főszolgáltatás kétszeresének visszafizetése — mint azt *A. Berger* (*Die Strafklauseln in den Papyrusurkunden*, Leipzig-Berlin, 1911. 131. és k. l.) kifejti — nem római specialitás. Már *L. Mitteis* (*Reichsrecht und Volksrecht*, Leipzig, 1935. 511. l.) is kimutatta, hogy a szerződéses bírság a hellenisztikus jogban vagy a főszolgáltatás kétszerese, vagy másfélszerese. Kétségtelen azonban, hogy a vételi szerződéseknel a vételár kétszeresének visszafizetését sem a klasszikus attikai, sem a hellenisztikus egyiptomi jog nem ismeri, s csak a római uralom második századától kezdve jelentkezik ez a papyrusanyagban (*Berger id. h.*). Így mégis arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy a vételi szerződések stipulatio duplae-ja peregrinusok közti viszonylatban a birodalmi jog bizonyosmértvű recepciójának eredménye.

⁵⁶ Weiss id. m. 160—161. l.

aránt érvényes volt római polgárra és peregrinusra, akár fel volt ez utóbbi ruházva commerciummal, akár nem. Dácia császári provincia volt, ott tehát aedilisi edictumot proponálni nem lehetett, mert ezekben a provinciákban Róma az aediliseket helyettesítő quaestorokat nem küldött (Gai. I. 6.), akik ott az aedilisek edictumának megfelelő hirdetményt tettek volna közzé. *Ebből pedig az következik, hogy az aedilisi edictum szabályai Dáciában a birodalmi jog alapján kötelezőek nem voltak, azokat csupán a helyi peregrin jog recipiálta.* Különben is maguk az okiratok sem utalnak arra, hogy egy, a provinciában érvényben levő edictumról volna itt szó, ugyanis a mancipatio táblák közül egy (VI. tábla) piacon kívül kötött rabszolgavételre látszik utalni, már pedig ilyen vételekre az aedilisek edictuma nem vonatkozik. Megjegyzendő továbbá, hogy a másik két rabszolgavételi okirat (VII. XXV. tábla) arról tanúskodik, hogy e vételek a XIII. ikerlégió tábora melletti településen jöttek létre (canabae), s itt is kérdéses, hogy vajon e vételek a település piacterén mentek-e végbe?

d) Recepcionális jelenséget kell továbbá látnunk már magában a *stipulatio* ügyletének Dácia peregrin jogába való behatolásában. Ez a hatás oly erős, hogy a mancipatio okiratok peregrinusai, de ezen kívül más peregrinusok is (lásd a II. tábla kölcsönügyletét) használják a stipulatiót, a birodalmi jognak ezt a — habár peregrinusok számára is utóbb megnyitott — ügyletét, holott ez az ügylet a hellén, illetőleg általában a hellenizált jogban nem ismeretes. Erre utal egyébként az egyetlen görög nyelven kiállított erdélyi viaszostábla okirata, amely az abban feltüntetett kölcsönösszeg visszaperelhetőségét nem római stipulatio útján kívánja biztosítani, hanem a stipulatiót nem ismerő peregrin jog szerint. (IV. tábl CIL III. 933.).

e) A *dáciai okleveles gyakorlat* lényegében a hellén jog sajátosságait tünteti fel. Mutatkozik ez elsősorban abban, hogy a jogi aktusoknál az okiratba foglalástól idegenkedő római gyakorlattal szemben nagy súlyt helyeznek az írásbefoglalásra. E vonatkozásban a római birodalmi jog szabályainak recepciója 3 irányban jelentkezik.

aa) Az erdélyi viaszostáblákban foglalt okiratokat formáik szerint a tudomány két csoportra szokta osztani: testatiokra és chyrographumokra. A testatiók objektív fogalmazású, rendszerint 7 aláírással és az aláírók pecsétjével ellátott okiratok, míg az utóbbiak többnyire szubjektív fogalmazásban 1—3 tanú szereplését feltételező kötelezvényeket jelentettek. A *testatio 7 aláírójának szerepe* római hatásra vall (gondoljunk a testamentum per aes et libram intézményéből kialakult praetori végrendeletre, a testamentum septem signis obsignatumra). Persze felvethetné valaki azt, hogy a négy mancipatio okiratnál ez természetes, mert azoknál az 5 tanú, a libripens és az eladó (mancipio dans) írták alá az okiratot, tehát így adódik ki a 7 aláíró. Nem szabad azonban — a már fentmondottakon felül — figyelmen kívül hagyni, hogy nemcsak a mancipatio okiratok vannak 7 aláírással és pecséttel ellátva (vagy legalábbis lehettek, tekintettel arra, hogy a pecsétek a legtöbb táblán megsérültek), hanem olyan okiratok is, amelyek tartalmának a mancipatiohoz még formális köze sincs. Így mindenekeelőtt az Alburnus maiorban működött temetkezési egyesület felosztását publikáló táblánál látjuk azt, hogy ott 7 aláíró

szerepelhetett (I. tábla), az okirat e része ugyanis kissé töredékes. Ugyanezt látjuk a kölcsönügyletet tárgyazó II. és V. tábláknál is (CIL III. 929, 935).⁵⁷

bb) Az okiratok megpecsételése szintén a római szabályoknak a peregrin jogba való recepcióját tükrözik. A praetori végrendelet hétpecsétes volt. Egyébként a pecsételés szokása római eredetű, mint azt Plinius kifejti (hist. nat. 33. l. 6.):

»Cum... nullosque omnino anulos maior pars gentium hominumque etium qui sub imperio nostro degunt, hodieque habeat: non signat Oriens aut Aegyptos etiam nunc literis contenta solis«.

A pecsétgyűrűket tehát inkább a rómaiak használják és keleten, így Egyiptomban is elegendő az aláírás, s pecsétet nem használnak. Az aláírás *ὑπογραφή* a későbbi görög gyakorlat terméke.⁵⁸

E megállapításokból a római pecsételő okiratolás dáciai recepciója egészen világos. A jogi aktusnál közreműködő személyek pecsétjükét rétették az okiratra s melléje irták nevüket, nem aláírás jelleggel⁵⁹, hanem mintegy annak jelzéséül, hogy kié a pecsét. Ezért vannak a pecsét mellé nevüket aláírók nevei genitivusba téve, pl. (sigillum) L. Vasidi Victoris. Ezzel szemben a görög okiratokon inkább aláírások szerepelnek.

cc) Végül az erdélyi *viaszostáblák kiállítása, összefűzése* is a római birodalmi jogszabályok recepciójára utal, olyan szabályokéra, amelyek a görög okiratkészítésnél teljesen ismeretlenek voltak, már csak azért is, mert a viaszostábla inkább római eredetű okiratolási anyag volt, míg a papyrus a hellén világ okiratolási anyagát jelentette.

Egy i. u. 61-ben kelt *senatusconsultum* az okirat kiállítására és kezelésére nézve a következőket mondja (Sent. lib. 5. 25. 6.):

»Amplissimus ordo decrevit, eas tabulas, quae publici vel privati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatae triplici lino constringantur, atque impositae supra linum cerae signa imprimantur, ut exteriori scripturae fidem interior servet. Aliter tabulae prolatae nihil momenti habent«.

A triptychon megpecsételéséről, három helyen való átfurásáról és fonállal való átfűzéséről, a zárt eredetiről, a nyitott másolatról, valamint a megpecsételés e módjáról szóló e sorokban foglalt rendelkezéseknek megfelelő okiratkezelés a dáciai viaszoslapokon pontosan felfedezhető akkor is, ha azok peregrinusok között létrejött szerződéseket tartalmaznak.

Persze megint felmerül a kérdés, hogy a birodalom minden lakójára, vagy csak a rómaiakra vonatkozott az említett *senatusconsultum*. Mivel a birodalom keleti felében és Egyiptomban nem használtak pecsétet az okiratokon

⁵⁷ Meg kell azonban jegyezni, hogy tiszta peregrinus-kölcsönügylet csak a II. táblán található Epicadus és Andueia Batonis között, mert a III. és V. táblákon szereplő egyik fél: Julius Alexander római polgár volt. — Egyébként a *mancipatio* vételt tartalmazó LXI. herculanumi táblán 9 pecsételő tanú szerepel (l. 51. jz.). Ezek valószínűleg a két fél, az 5 tanú, a *libripens*, s az *antestatus*. A vevő aláírását nézetünk szerint itt az indokolja, hogy az okirat kiállításakor a vételár kifizetését még nem nyert, tehát az ő jognyilatkozata a vételárfizetési kötelezettség szempontjából volt releváns.

⁵⁸ *Mitteis*: Röm. Privatrecht, 308. l.

⁵⁹ *Mitteis*: Röm. Privatrecht, 304. l.

(Plin. id. h.), s miután a fenti szöveg a birodalmi jog szerződéseiről (publici privatiue contractus) szól, alappal tehető fel, hogy e jogszabály a peregrinusokra nem vonatkozott. Ez esetben viszont a *receptiós folyamat a peregrin jogba kétségtelen.*

III.

1. Vizsgáljuk meg ezután az érem másik oldalát. Hol és hogyan hatott a peregrin (adott esetben a hellenizált, vagy hellén) jog a provinciában élő birodalmi jogra, illetve joggyakorlatra? Ez esetben elsősorban azokat az okiratokat kell vizsgálat tárgyává tenni, ahol a felek a meglévő adatok alapján római polgároknak voltak tekinthetők, vagy legalábbis az egyik fél.

2. Ilyen hatást az okiratok főként vagyoni jogi jellege folytán súllyal csak a vagyoni jog, főként a szerződés jog területén tudunk kimutatni.

a) A depositum irregulare görög eredetére Paulus is utal, midőn a lib. IV. Responsorum-ban e vonatkozásban görög szöveget vesz fel (D. 16. 3. 26. 1.). Taubenschlag⁶⁰ több ízben mutat rá, hogy ez az ügylet görög eredetű és a római jogban általánossá csak a posztklasszikus korban lesz. Ha ennek ellenére klasszikus korban (i. u. 167.) egy római polgár (Julius Alexander akinek római polgárságáról már szoltunk) és egy feltehetően idegen (Carens fia Lupus) között létrejött egy ilyen ügylet (CIL. III. 949.), úgy itt a *hellén jognak a birodalmi jogra való hatásáról szólhatunk.*

b) Már Mitteis⁶¹ rámutatott arra, hogy a *diszpozitív okiratok* a római szemlélettől meglehetősen messze állanak. Legfeljebb a végrendelet és az expansilatio minősíthetők ennek. Az erdélyi viaszostáblák gyakorlatában mégis azt látjuk, hogy az idegenek között létrejött két bányamunkabérszerződésen kívül (X., XI. táblák) van egy ilyen nemű szerződés, amely római polgár: L. Ulpius Valerius és egy vitatható statusú személy, Macarus fia Adiutor közt jött létre. Hasonló módon kötelezte magát a XIII. táblában foglalt társasági szerződés szerint szintén diszpozitív okirat formájában a societásból származó kötelezettségek tekintetében két római polgár (CIL III. 951.). *A birodalmi jog tehát Dáciában is felszította a hellén jog ezt az intézményét.*

c) Római polgárok (erre utal a köztük létrejött, csak római polgárok részére fenntartott sponsio): Julius Alexander és Cassius Frontinus közt jön létre egy úgynevezett *societas danistariae*. Ezen olyan társaságot értettek a görög jogban, amely meghatározott időre kölcsönöket folyósít kizárólag fejében. Egyébként az egész elnevezés görög eredetű⁶², s a *római jogba csak utóbb került bele* ennek a foglalkozásnak a neve, mint ars danistaria.

d) A görög jog hatása alatt kezdtek használni Rómában a *chyrographumok*at, az adós által aláírt kötelezvényeket. Ezek eleinte inkább csak bizonyítékot képező okiratok voltak, utóbb azonban az okirat aláírója köteles volt annak alapján teljesíteni.⁶³ Így különösen kölcsönökkel használták fel ezt az okiratot. Ez okiratok, mint Gaius mondja (3. 134.), maguk is kötelmet keletkeztettek, ha nem állott mögöttük stipulatio. Éppen ezért az okiratba felvet-

⁶⁰ Taubenschlag: Op. min. I. k. 444. és 457. l.

⁶¹ Mitteis: Röm. Privatrecht, 296. l.

⁶² Bruns: Fontes⁷ I. k. 376. l.

⁶³ I. B. Novickij—I. Sz. Peretyerszkij: Római magánjog, Budapest, 1950. 265. l.

ték a stipulatio megtörténtét és »így egyeztették össze a szerződés szóbeli és írásbeli formáit.«⁶⁴ Egyébiránt Gaius (id. h.) ez okiratokat a peregrinuskok sajátos intézményének nevezi. E sajátos peregrinus szerződés kerül alkalmazásba a III. és V. tábla kölcsönnyugtáinál (CIL III. 931., 935.), ahol is a már említett Julius Alexander római polgár egyik esetben mint peregrinus adósa, más esetben mint annak hitelezője szerepel. *Ismét egy bizonyíték a görög jognak (chyrographum) a birodalmi joggal (stipulatio) való összeolvadására.*

e) »Auf dem Gebiete des Obligationenrechts äussert sich der Einfluss des Volksrechts darin — mondja Taubenschlag⁶⁵ — dass mündliche Übereinkünfte zur Erzeugung von Rechtsgeschäften nicht genügen, sondern dass die Redaktion der Rechtsgeschäfte schriftlich erfolgt«. Így nem látták elegendőnek munkabérszerződéseink felei a szóbeli megegyezést, hanem arról okiratot készítettek. A birodalmi jog consensualis szerződéséhez tehát még egy valami járult: az okirat, s ez tette a szerződést a provincialis peregrin gyakorlatban perfektté. Különösen figyelemreméltó ez a IX. táblánál, ahol az egyik szerződő fél L. Ulpius Valerius feltehetőleg római polgár.

f) A stipulatiókra vonatkozóan a posztklasszikus jogra nézve azt mondja Taubenschlag⁶⁶, hogy »die röm. Stipulation entartet und gestaltet sich unter dem Einflusse griechischer Rechtssitte mehr zu einem schriftlichen Vertrage um«. Ez a folyamat Dáciában már az i. u. II. század harmincas éveiben erőteljesen megindul. Az erdélyi viaszostáblák többé-kevésbé olvasható 15 jogi tartalmú okiratából I—XIV. XXV. t.) 9 darab stipulatio részletes és alapos írásbafoglalását alkalmazza. A stipulatiók e szigorú okiratbafoglalása nyilván azt jelenti, hogy ez időben Dáciában már aligha kötöttek stipulatiót görög formalitások nélkül. *Így feltételezhető az is, hogy a provincialis peregrin bírói gyakorlat meg is kívánta a stipulatio érvényességéhez annak írásbafoglalását.*

g) Végül görög hatásra látszik utalni az I. táblában említett »libellum« kifejezés, amellyel kapcsolatban a következőket mondja az okirat:

»Descriptum et cognitum factum ex libello, qui propositus erat Alburno maiori ad statione Resculi, in quo scriptum erat id quod infra scriptum est« (CIL III. 925. 1—3. sor.).

A szöveg arra utal, hogy a jelen (egy temetkezési egyesület felbomlásának tényét rögzítő) okirat szövege egy Alburnus maiorban felfektetett, úgy látszik, közhitelű nyilvánkönyvbe volt bevezetve. Valószínű, hogy egy a görög ἀναγραφή-hoz hasonló okiratnyilvántartási könyvről lehet szó.⁶⁷ A római provinciákban az i. u. IV. századot követően meghonosodó gesta municipialia, tehát jogügyleteknek nyilvános lajstromba való bejegyzése, ez intézményből eredt.⁶⁸ A római provinciális gyakorlat tehát már a II. században felszívja a görög jognak ezt az intézményét. Persze hogy ezeknek a nyilvánkönyveknek használata mennyire volt általános, nehezen állapítható meg. Az I. sz.

⁶⁴ Novickij—Peretyerszkij id. m. 265. 1.

⁶⁵ Taubenschlag: Op. min. I. k. 443. 1.

⁶⁶ Taubenschlag: Op. min. I. k. 457. 1.

⁶⁷ H. Steinacker: Die antiken Grundlagen der frühmittelalterlichen Privaturkunde, Leipzig-Berlin, 1927. 31. és k. 1.

⁶⁸ Steinacker: id. m. 76. 1.

tábla ugyanis 167-ben keletkezett, tehát időben az utolsó év terméke, amelyben csak okirataink keletkezhetnek, s így nem tudhatjuk, hogy a korábbi évtizedekben vezették-e be a nyilvánkönyvet, vagy csak ez évben. Az sem állapítható meg, hogy milyen okiratokat vezettek be a libellumba. Az okiratunk keletkezése után kiállított, 167. március 28-án kelt *cautio societatis* (XIII. tábla) ui. és a 167. május 29-én kelt *cautio depositi* (XII. tábla) nem tartalmaz utalást arra, hogy ezek a libellumba be lettek volna jegyezve.

* *

Viaszostábláink anyaga elég kis terjedelmű. Így nincs módunk a dáciai provinciális jogfejlődést illetően olyan általánosítások, következtetések megtételére, mint a sok ezernyi papyrus alapján Egyiptom vonatkozásában. Figyelembe veendő az is, hogy az egyiptomi provinciális jogfejlődést tanúsító papyrusok több évszázad alatt keletkeztek, tehát az ott végbement jogfejlődés egész folyamatának feltárását lehetővé tették, míg a dáciai táblák csak egyetlen emberöltő termékei, s a provinciális jogfejlődés egy rövid szakaszának töredékes képére utalnak. E gyér okiratanyag alapján is megállapítható azonban annyi, hogy a római Dáciában is mutatkoztak olyan jelenségek, legalábbis a vagyonjog bizonyos területein, amelyek egyrészt a birodalmi jognak a helyi jogba ill. joggyakorlatba való recepciójára utalnak, s olyanok is, amelyek a helyi peregrin jognak a provinciában élő birodalmi jogra való hatását jelzik. Az a fejlődési folyamat tehát, amely a birodalom keleti provinciáiban a birodalmi jog és peregrin jogok kölcsönhatása folytán, több-kevesebb hasonlósággal mindenütt végbement, s amelynek következtében a IV. századtól kezdve itt bizonyos egységesülés jelentkezett e jogrendszerek közt, nyilván Dáciában is bekövetkezett volna, ha e tartomány nem szakad ki olyan hamar a Római Birodalom testéből.

Д-р ЭЛЕМЕР ПОЛАИ
профессор университета

ПРИЗНАКИ ВЗАИМНОГО ВЛИЯНИЯ РИМСКОГО ИМПЕРСКОГО ПРАВА И ПЕРЕГРИНСКОГО ПРАВА В ТРАНСИЛЬВАНСКИХ ВОЩЕНЫХ ТАБЛИЦАХ

(Аннотация)

I. Одним из достижений творчества Р. Таубеншлага было то, что он показал взаимное влияние, которые оказали друг на друга римское имперское право и египетское местное право. Это дает толчок к тому, чтобы мы исследовали признаки того же самого процесса в период римского господства и в отношении Дании.

Письменные памятники Дании с точки зрения развития права очень немногословны и лаконичны. Однако материал трансильванских воощенных таблиц все же достаточен для того, чтобы дать определенный ответ на то, имеются ли в середине II века нашего летоисчисления признаки влияния имперского права на право дацйских перегринов или же заимствовало ли имперское право, действительное для римских Форумов Дании, определенные элементы из права местных перегринов.

Сперва, разумеется, надо выяснить понятия имперского права, провинциального права, провинциальной практики, права и практики перегринов. Первое, это право, применявшееся к римским гражданам, далее к римским гражданам и перегринам в Италии и в провинции. Для провинциальных римских граждан действительным было, разумеется, и то право, которое было предписано для них как для жителей провинции (например *Lex Rupilia*). Это было провинциальным правом. Разумеется, в глазах римских судебных форумов провинции это право на практике окрашивалось элементами перегринского права (*praxis peregrina*). Местное право сохраняемое римлянами, и происходившее из времен, предшествующих захвату, было перегринским правом. Однако, это право перед перегринским судебным форумом перенимало на практике элементы имперского права (перегринская практика).

II. Сначала мы исследуем признаки рецепции имперского права местным правом. Мы не можем согласиться с мнением Е. Вейса, по которому субъекты мандипационных договоров на покупку VI—VIII и XXV трансильванских таблиц, были лицами, уполномоченными для ведения торговли. Этот взгляд Вейса исходит из неправильного толкования соответствующего источника (Ульпиан 19,4—5). Императоры только в исключительных случаях выдавали перегринам право торговли. Тут скорее может идти речь о мандипациях, в искаженном виде использовавшихся в перегринской практике (например, мандипация провинциальных участков и т. д.).

Признаком рецепции имперского права может быть также и то, что покупающий дом перегрин согласно имперского права (Ульпиан 11. 27) обходится без *tutoris mulieris auctoritas* в то время как женщины в эллинском праве этого без *quasi tutor* сделать не могли. На такие же обстоятельства указывает известное в имперском праве создание *collegium funerarium* среди перегринов.

Может быть сделано и такое предположение, что мандипационная передача имущества в качестве влияния местного эллинского права считалась совершившейся лишь после уплаты продажной цены.

Продажную гарантию согласно свидетельству дацйских мандипационных документов перегринские стороны осуществляли полностью согласно юридическим пра

вилам имперского права, несмотря на то, что в Дании, в провинции *Caesaris edictum aedilium* регулировавший грантию реквизигов, не был действительным. (Гай. I. 6.).

Явление рецепции видим мы в воздействии договорных сделок на дакийскую peregrinскую практику и в заимствовании эллинской документационной практикой определенных особенностей римских документов (7 свидетелей, приложение печати, способ подшивки).

III. В противоположность этому провинциальная практика Дании заимствовала от эллинского права институт *depositum irregulare* (CIL. III. 949), диспозитивные документы от *societas danistoriae* греческого права, *churographum*, которые превратились в *stipulatio*-ные документы и по всей вероятности греческий институт книги учета документов (CIL. III. 925.).

Естественно, конечно, что в результате небольшого числа документов мы не можем сделать такие обобщения относительно развития провинциального права, как Таубеншлаг, имевший в своем распоряжении тысячи папирусов, раскрывающих развитие права в Египте в течении нескольких столетий. Мы имеем возможность исследовать развитие дакийского права лишь в течении трех десятилетий. Но и так нет сомнения в том, что и в Дании наблюдалось определенное взаимное влияние имперского и peregrinского имущественного права.

DR. ELEMÉR PÓLAY

Professeur d'université

LES MARQUES DE L'ACTION RÉCIPROQUE DU DROIT DE L'EMPIRE
ROMAIN ET DU DROIT PÉRÉGRIN DANS LES MATIÈRES DOCUMENTAIRES
DES TABLETTES DE CIRE TRANSYLVANIENNES

(Compte rendu analytique)

I. Un des résultats des oeuvres de R. Taubenschlag est qu'il a démontré l'action réciproque qui s'était accomplie entre le droit de l'Empire romain et le droit local égyptien. Ceci a pour mobile que nous examinons les marques du même procédé aussi sous le rapport de la Dacie sous domination romaine.

Les monuments épigraphiques de la Dacie sont au point de vue de l'évolution juridique très succincts. Les matériaux des tablettes de cire transylvaniennes suffisent sur les grandes lignes quand même afin de donner une réponse à la question: peut-on trouver des signes vers le milieu du 2ème siècle apr. J.—C. à ce sujet que le droit de l'Empire aurait exercé une influence au droit des pérégrins de la Dacie, respectivement si le droit de l'Empire prévalant devant le forum romain de la Dacie avait emprunté certains éléments du droit pérégrin de ce pays.

Bien entendu, tout d'abord on doit élucider tels concepts, comme le droit de l'Empire, le droit provincial, la pratique provinciale, le droit pérégrin et la pratique pérégrine. Le premier en est le droit en vigueur pour les citoyens romains, ensuite pour les citoyens romains et les pérégrins en Italie et dans les provinces. Naturellement aussi ce loi a été en vigueur pour les citoyens romains qui leur a été imposé comme aux habitants de la province (p. ep. lex Rupilia). C'était le droit provincial. Bien entendu, ce droit s'est nuancé encore d'éléments juridiques pérégrins dans la pratique devant les forums judiciaires romains (pratique provinciale). Le droit local ui remonte aux temps précédant l'époque de la conquête, et maintenu en vigueur par les Romains, constitue le droit pérégrin. Dant les forums judiciaires, cependant, ceci a emprunté des éléments juridiques de l'Empire (pratique pérégrine).

II. Nous examinons d'abord les signes renvoyant à sa réception par le droit local de l'Empire. Nous ne pouvons pas partager l'opinion d'E. Weiss, selon laquelle les sujets des contrats d'achat de mancipation des tablettes VI—VIII. et XXV. de Transylvanie auraient été des personnes revêtues du droit de commerce. Ces vues de Weiss prennent leur origine de l'interprétation fautive des lieux de source relatifs (Ulp. 19. 4—5). Les empereurs n'ont accordé le droit du commerce

que dans des cas très exceptionnels. A ce lieu il s'agit plutôt des mancipations utilisées d'une manière travestie dans la pratique pérégrine (p. e. la mancipation des parcelles provinciales, etc.).

Aussi la circonstance que le pérégrin, pendant qu'il achète une maison, fait ses démarches selon le droit de l'Empire sans „*tutoris mulieris auctoritas*” dans des cas où selon le droit hellénistique les femmes n'auraient pas pu agir sans quasi-tuteurs, peut aussi porter l'empreinte de la réception du droit de l'Empire.

Aussi l'hypothèse est définissable que sous l'influence des droits hellénistiques locaux la mutation de mancipation ne s'effectue qu'après le règlement du prix d'achat.

Sur la foi des documents de mancipation dans les garanties de vente ont été réalisées entre les parties pérégrines selon la législation du droit de l'Empire, malgré qu'en Dacie, dans la „*provincia Caesaris*”, l'édit édicilien régissant la garantie des caractéristiques, n'a pas été en vigueur (Gai. 1. 6.).

On doit considérer comme un phénomène réceptionnel l'effet de l'acte de la stipulation exercé sur la pratique pérégrine en Dacie, et l'adoption de certaines spécificités des titres romains (7 témoins, scellement, manière de laçage) par la pratique documentaire hellénistique.

III. En revanche la pratique provinciale dace a adopté l'institution du „*depositum irregulare*” du droit hellénistique (CIL. III. 949), les titres dispositifs la „*societas danistariae*” de droit hellénique, les chirographes devenus des titres de stipulation, et selon toute apparence, l'institution grecque du livre d'enregistrement (CIL. III. 925).

Bien entendu, nos titres peu nombreux ne nous permettent pas telles généralisations au sujet de l'évolution juridique provinciale, comme l'avait fait Taubenschlag en possession des milliers de papyrus qui découvrent l'évolution juridique de plusieurs siècles en Egypte. Nous ne pouvons soumettre à l'examen que trois décades de l'évolution juridique de la Dacie. Mais même dans ce cas ils est incontestable que dans le droit des biens de l'Empire et des pérégrins, au moins une certaine action réciproque s'est produite aussi en Dacie.